LAUSUNTO **5.3.2024**

Utsjoen kunta
PL41
99981 Utsjoki

Maa- ja metsävaliokunta
MmV@eduskunta.fi

Asiantuntijalausunto:
HE9/2024 vp Hallituksen esitys kalastuksesta Tenojoen vesistössä Norjan kanssa tehdyn sopimuksen liitteessä olevan kalastussäännön korvaamisesta uudella kalastussäännöllä tehdyn sopimuksen hyväksymisestä sekä laiksi kalastuksesta Tenojoen vesistössä Norjan kanssa tehdyn sopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja soveltamisesta annetun lain muuttamisesta.

Utsjoen kunta on lausunut kalastussopimuksesta aiemmin 7.4.2022, 8.9.2023 sekä 19.1.2024.

Utsjoen kunta katsoo, että Suomen ja Norjan välinen Tenojoen vesistön kalastussopimus on asiakirja, jolla on huomattavia vaikutuksia Utsjoen elinvoimaisuuteen, ei pelkästään kalastusmatkailun näkökulmasta, vaan ennen kaikkea jokisaamelaisten oikeudesta harjoittaa omaa kulttuuriaan.

Kalastussäännön voimaan saattamisessa ja sen hyväksymisessä tulisi huomioida entistä enemmän Norjan ja Suomen viranomaisten yhteistyö esimerkiksi vieraslajien, kuten kyttyrälohen kohdennetun pyynnin sopimisessa ja siihen liittyvässä lupaprosessissa.

On erittäin hyvä, että kalastussäännössä on laajennettu muiden lajien kalastusmahdollisuuksia. Huomionarvoista on se, että myös niinä aikoina, jolloin lohenkalastus on kielletty, saisi muita lajeja kalastaa laajemmin.

Hallituksen esityksessä on kiitettävästi esitetty perustuslakiin ympäristönsuojeluun pohjaavat Atlantin lohen suojeluvaatimukset ja ne ovat ymmärrettäviä. On selvää, että Atlantin lohikannan suojelu on perusteltua ja tarpeellista. Hallituksen esityksessä tunnistetaan, että lohenkalastuskiellolla on huomattavia negatiivisia kulttuurisia, sosiaalisia, terveydellisiä ja taloudellisia vaikutuksia Utsjoen kunnan asukkaisiin. Samaisessa Luonnonvarakeskuksen tutkimuksessa on kuitenkin tuotu esiin myös se, että jos kalastuskielto jatkuu, kiellon vakavat haittavaikutukset kumuloituvat. Siksi nyt on arvioitava, ovatko valtion saamelaiskulttuuriin suojaksi kaavaillut toimenpiteet riittäviä ja oikeassa suhteessa suojeluun. Tätä arvioitaessa on siis arvioitu sekä haittojen vakavuutta että niiden lieventämiseksi suunniteltua mallia kalastuksen sallimisesta porrasmallin mukaisesti ja sitä, saavutetaanko saamelaiskulttuurin suojelu ehdotetuilla poikkeuslupaperusteilla. Utsjoen kunta pyytää valiokuntaa kiinnittämään huomiota siihen, että vaikka yhteiskunnallisia vaikutuksia on pyritty tunnistamaan, niitä ei ole arvioitu riittävän

systemaattisesti ja kumuloituvat vaikutukset huomioiden. Kuten hallituksen esityksessä todetaan, kyseessä on lohen kalastuksen täyskielto (s.33.). Sääntöehdotuksessa kalastuksen täyskieltoa aiotaan jatkaa ja nyt sen vaikutusten arvioinnissa on

syytä ottaa huomioon aiemmat rajoitus- ja kieltotoimien vaikutukset. On selvää, että täyskiellon jatkaminen neljättä vuotta peräkkäin vaikuttaa merkittävän negatiivisella tavalla utsjokelaisten hyvinvointiin ja alueen tulevaisuuteen. Kalastusta lähdettiin rajoittamaan vuoden 2017 Tenon sopimuksen myötä ja Atlantin lohenkalastuksen täyskielto on nyt ollut voimassa kolme vuotta vuodesta 2021 lähtien. Kuten hallituksen esityksessä todetaan, täyskiellon aluetaloudelliset vaikutukset Utsjoella ovat n. 4 miljoona vuosittain edellisinä kolmena vuotena ja n. 20 henkilötyövuoden häviäminen (2021, 2022, 2023). Samaisessa tutkimuksessa, johon hallituksen esityksessä viitataan, arvioidaan myös, että aluetaloudelliset vaikutukset vuoden 2017 sopimuksen myötä vähensivät Utsjoen tulovirtaa 5 miljoonaa vuositasolla edellisvuosiin verrattuna (vuosina 2018, 2019, 2020). Verrattuna siis vuotta 2018 edeltäviin vuosiin, Utsjoen aluetalous on menettänyt vuosittain n. 9 miljoonaa edellisen kolmen vuoden aikana. Verrattuna vuotta 2018 edeltäviin vuosiin, Utsjoen aluetalous on menettänyt kuudessa vuodessa kaikkiaan n. 27 - 28 miljoonaa euroa. Verrattain lyhyessä ajassa on tapahtunut valtava aluetaloudellinen ja rakenteellinen muutos, jonka vaikutukset kohdistuvat jokisaamelaisen elämäntavan rapauttajana pitkäaikaisesti koko kuntaan.

Luonnonvarakeskuksen yhteiskunnallisia vaikutuksia koskevan tutkimuksen mukaan 300 henkilöä Utsjoella kalastaa. Tämä on merkittävä osa Utsjoen väestöstä Utsjoen väkiluvun ollessa noin 1100 asukasta. Utsjoella on vuosisatoja eletty kalastuksella ja se on vähintäänkin ollut merkittävä osa utsjokelaisten ruokaturvaa. Jostain syystä tästä hallituksen esityksestä on jätetty pois kohta, joka oli Tenon sopimusta koskevassa vuoden 2016 hallituksen esityksessä (HE 239/2016 vp, s. 4 - 6), jossa selvitetään kalastusoikeuden nykytila, perusteet ja historia. Utsjoen tilojen kalastusoikeudet ovat osa niiden kiinteistövarallisuutta ja omistusta. Isojaossa kalastusoikeudet Utsjoella vahvistettiin vastaamaan tilojen elinkelpoisuuteen, vastaavasti kuin muualla Suomessa isojaossa jaettiin peltoja ja metsiä tilojen elinkelpoisuutta turvaamaan. Täydellä kalastuskiellolla kalastusoikeuden haltijoiden monisatavuotinen varallisuus on viety ilman korvausta menetetyistä tuotoista ja kiinteistöjen arvonlaskusta.

Tenon lupatulot on tuloutettu osakaskunnille, jotka ovat kulujensa kattamiseen jälkeen jakaneet ne kalastusoikeuksien haltijoille. Näistä kalastusoikeuden haltijoista moni joko lähestyy eläkeikää tai on eläkkeellä olevia saamelaisia. Näin heidän taloudellinen asemansa on entisestään heikentynyt, kuten hallituksen esityksessä on todettu. Siitä huolimatta, että kalastusoikeudet ovat osa omistusoikeuksia, joista haltijat ovat saaneet tuottoa, hallituksen esityksessä ei ole pohdittu kiellon suhdetta omaisuuden suojaan eikä mainittu sanallakaan, että omistusoikeuden rajoittamisesta johtuvia tulonmenetyksiä korvattaisiin. Kuten luonnonvarakeskuksen Tenojoen lohen aluetaloudelliset vaikutukset ja kalastusmatkailun kehittäminen (85/2020, Lohita) tutkimuksessa on todettu, nuo tuloutukset esimerkiksi vuonna 2019 osakaskunnille ja kalastusluvat haltijoille olivat n. 450 000 euroa. Utsjoen kunta haluaa kiinnittää huomiota siihen, että vuonna 1991 voimaan tullut korvauslaki, jossa valtio oikeudenmukaisesti sitoutui korvaamaan omaisuudenkäytön rajoittamisesta aiheutuneet merkittävät menetykset, kumottiin jostain syystä Tenon sopimuksen uudistamisen yhteydessä vuonna 2017. Utsjoella on huomattu, että esimerkiksi Pohjanmaan turkistarhoja tuetaan hallituksen toimesta parhaillaankin niiden kärsimien vahinkojen vuoksi. Utsjoen kunta haluaakin kiinnittää valiokunnan huomiota väestöjen, ryhmien ja alueiden yhdenvertaisuuteen.

Nyt täyskiellosta aiheutuvat tulonmenetysten korvaamista olisi syytä pohtia perusteellisesti. Lisäksi § 19 kielletyt vapakalastusalueet asettavat kalatalousalueen osakaskunnat eriarvoiseen asemaan. Tässä kohtaa mainittakoon myös se, että näillä alueilla on myös yksityisten vesialueita ja näiden rajoittaminen haittaa merkittävästi esim. kalastusmatkailun kehittämistä tulevaisuudessa.

Kuten mainittua, kala on ollut myös osa toimeentuloa ja ruokaturvaa joko suoraan tai välillisesti. Lohita-tutkimuksessa tämän lohisaaliin vuotuiseksi arvoksi on vuoden 2018 perusteella laskettu n. 100 000 euroa lohen kilohinnan ollessa 10 euroa. Kuten hallituksen esityksessä on tunnistettu, kalastuskiellon myötä ruokaturva ja toimeentulo on vaarantunut.

Lohenkalastuskielto on vaikuttanut merkittävä tavalla myös Utsjoen kalastusmatkailuun perustuvaan yritystoimintaan. Kuten luonnonvarakeskuksen Tenojoen lohen aluetaloudelliset vaikutukset ja kalastusmatkailun kehittäminen (85/2020, Lohita) -tutkimuksessa on todettu, Utsjoella on ollut paljon kalastukseen perustuvaa pienimuotoista matkailutoimintaa. Vuonna 2019 Utsjoella oli 41 ruokakunnalle rekisteröity suurempi määrä veneitä, ja tästä voi päätellä, että Utsjoella oli vajaat 40 matkailuyritystä ja perhettä, jotka harjoittivat yritystoimintaa. Kalastusmatkailun tulo Utsjoen matkailuyrityksille Lohita-tutkimuksessa arvioitiin vuoden 2018 perusteella olevan n. 1,6 miljoonan euron luokkaa vuosittain. Vaikka osa yrityksistä on onnistunut sopeutumaan ja suuntaamaan yritystoimintaansa uudestaan, iso osa aiemmista on pienimuotoisista kalastusmatkailuyrittäjistä, joista valtaosa on saamelaisia, on lopettanut tai lopettamisuhan alainen. Epävarmassa tilanteessa myös kehittäminen on haastavaa. Kuten Lohita-tutkimuksessa myös tunnistettiin, että matkailun lisäksi moni työllistyi soutupalveluja tarjoamalla. Lisäksi kalastusosaamisen liittyy elinkeinotoiminnan muotona myös perinneveneen teko ja siihen liittyvä yritystoiminta, joka sekin on nyt vaarassa.

Kalastuskielto on vaikuttanut merkittävästi myös sosiaalisen elämään, koska kalastus oli mahdollisuus ja keino ylläpitää suhteita sukuun ja lähialueen ihmisiin. Kalastus on pitänyt yllä liikunnallista elämäntapaa ja kuntoa, ja sen siksi kolmen vuoden kiellolla on nyt jo negatiivisia vaikutuksia ihmisten fyysiseen terveyteen. Jokisaamelaisuus on myös merkittävä saamen kielen kantaja, säilyttäjä ja kehittäjä. Näin kalastuskiellolla on myös negatiivisia vaikutuksia saamen kielen elinvoimaisuuteen alueella, missä pohjoissaamen kieli on tähän asti ollut vahvasti käytössä jokapäiväisessä elämässä.

Vaikka valtio on sitoutunut perustuslaissaan suojaamaan saamelaista väestöä ja heidän elämäntapaansa, olemme tilanteessa, jossa perinnekalastusosaamista ei ole päästy siirtämään saamelaislapsille ja nuorille kolmeen vuoteen. Osaamisen siirtäminen tapahtuu yleensä perheen ja suvun piirissä. Esitettyyn Tenon kalastussääntöön esitetty poikkeamismahdollisuus opetustapahtumia varten on kumuloituvien vaikutusten valossa riittämätön toimi turvaamaan jokisaamelaisen kulttuurin jatkuvuutta. Kuten mainittua tieto- ja osaaminen siirtyy perhepiirissä, ja nyt odotetaan, että lupaa hakee organisaatio. Saamelaisella väestöllä on hyvin vähän organisaatioita, joilla olisi pysyvä rakenne ja riittävät resurssit kulttuurin suojelutyöhön. Tällä hetkellä saamelaisorganisaatioita on myös keskitetty Inariin. Utsjoen kunta pyytääkin valiokuntaa kiinnittämään huomiota tähän. Lisäksi kulttuurinsuojelu edellyttää resursseja, myös niitä tulisi olla mahdollista vähintään hakea poikkeamisluvan yhteydessä.

Porrasmalli on erittäin vaikeaselkoinen ja tulkinnanvarainen, ja asian jättäminen näin epäselväksi vaikeuttaa monella tapaa sekä jokisaamelaisten mahdollisuuksiin valmistautua kalastukseen ja

ennakoida tulevaisuutta, että kalastusmatkailuun. Nyt hallituksen esityksessä sanotaan "vuoden 2023 lohikantojen tila-arvion perusteella näyttää, että lohikantojen tilassa ei ole tapahtunut parantumista edelliseen vuoteen nähden, joten näyttäisi, että kriteerit kalastussäännön 5 §:n mukaiselle lohenkalastuksen sallimiselle eivät olisi täyttymässä kalastuskaudelle". Käytännössä kalastus aiotaan kieltää myös kesäkautena 2024. Jos tarkoitus on joku muu tämän kesän osalta, arviointi tulee todella myöhään. Tämä malli jättää ainakin tämän kesän osalta jokisaamelaiset löysään hirteen roikkumaan.

Vaikka saamelainen kalastus perustuu olosuhteiden tarkkailuun, niin harvalla on oikeasti mahdollisuus odotella eikä valmistautumiseen jää aikaa. Lohikeskuksen esiselvityksessä on tunnistettu, että epävarmuus vailla vaikutusmahdollisuuksia on vaikuttanut Utsjoella jo niin, että jokisaamelaisten tulevaisuudenusko on vähentynyt merkittävästi.

Ehdotus on epäselvä myös sivuvesien osalta. Epäselväksi jää, kuka kalastuksesta niiden osalta päättää ja millä kriteerein. Malli, jossa keväällä aletaan vasta neuvotellut mahdollisesta avaamisesta, ei anna paljoakaan mahdollisuuksia kalastusmatkailun kehittämiseen ja edistämiseen. Utsjoella vielä toimivilta yrityksiltä on saatu tieto, että matkailussa eletään jo mallilla, jossa asioiden tulee olla tiedossa vuotta aikaisemmin. Ehdotettu malli vaikeuttaa kalastusmatkailun kehittämistä merkittävästi.

Lausunnolla olevan säännön valmistelussa on kyllä jossain määrin kiinnitetty huomiota alueen saamelaisen väestön asemaan, tarpeisiin ja heidän ainutlaatuiseen ja erityiseen kalastukseen sidottuun elämäntapaansa. Toimet jokisaamelaisen elämäntavan turvaamiseksi ovat esityksessä jääneet riittämättömäksi ja se asettaa vaaraan monisatavuotisen kulttuuriperinnön säilymisen ja jokisaamelaisten kulttuurin ja väestön elinvoiman. Utsjoen kunta haluaakin kiinnittää valiokunnan huomion siihen, että LUKEn ennustamat kumuloituvat negatiiviset haittavaikutukset ovat huomattavat. Tämä on jo nähtävissä Utsjoella.

Vuoden 2022 joulukuussa eduskunta teki tärkeän päätöksen tukea Utsjoella tehtävää lohikeskuksen esiselvitystyötä 150 000 euron määrärahalla. Keskeisenä osana tätä työtä on selvitetty, voitaisiinko lohikeskuksen avulla tukea jokisaamelaisia tässä kriisitilanteessa. Tässä vaiheessa tiedetään jo, että lohikeskus ei korvaisi kalastusta. Osaaminen siirtyy tekemällä. Paras tapa turvata edes jossain määrin jokisaamelaisen kulttuurin elinvoima ja tulevaisuus on sallia pienimuotoinen kalastus. Vaikka pienimuotoinen kalastus olisi sallittua, on tunnistettu, että esimerkiksi patoperinne on häviämisvaarassa. Näin merkittävä osa saamelaista ja suomalaista kulttuuriperintöä on uhanlaista. Esiselvityshankkeessa on myös tunnistettu, että tällä hetkellä kenelläkään ei ole kokonaiskoordinaatiovastuuta jokisaamelaisen tiedon tallentamisesta, säilyttämisestä ja kehittämisestä ja uudelleen suuntaamisesta. Utsjoella on aivan ymmärrettävästi ja oikeutetusti koettu, että esitetyllä säännöllä viedään jokisaamelaisen elämän edellytykset ilman mahdollisuutta yhteisöllisesti pitää huolta osaamisesta, tietotaidosta ja sen kehittämisestä.

Utsjoki haluaa kiinnittää huomiota siihen, että usko oikeusvaltioon ja luottamus utsjokelaisten kohteluun yhdenvertaisesti suhteessa muihin alueisiin ja elinkeinoihin on vähissä, ja siihen on syytä kiinnittää huomiota Tenon säännön toimeenpanossa. Utsjoen kunta edellyttää, että saamelainen väestö asetetaan yhdenvertaiseen asemaan kalastussäännön haitallisten vaikutusten minimoimiseksi ja jokisaamelaisen väestön elämäntavan suojelemiseksi.

Vielä Utsjoen kunta haluaa kiinnittää valiokunnan huomion siihen, ketä kutsutaan kuultavaksi asiassa.

Knuuttila, M., Lankia, T., Länsman, M., Pouta, E., Vatanen, E. & Venesjärvi, R. 2020. Tenojoen lohen aluetaloudelliset vaikutukset ja kalastusmatkailun kehittäminen. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 85/2020. Luonnonvarakeskus. Helsinki. 57 s.

Utsjoella

Kunnioittaen 5.3.2024

Päivi Kontio
Kunnanjohtaja

UTSJOEN KUNTA
OHCEJOGA GIELDA